

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพรหมวิหาร 4 กับความผาสุกทางวิญญาณ
ของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุมณีในจังหวัดศรีสะเกษ
A Study of the Related Between Four Sublime States of Mind and
Spiritual Well- being of Chulamani Vocational College
in Srisaket Province

ศุภกิจ ปุญญา¹

SupakijPunya

(illnana_001@hotmail.com)

Received: November 19, 2019

Revised: December 26, 2019

Accepted: December 27, 2019

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพรหมวิหาร 4 กับความผาสุกทางวิญญาณของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุมณีในจังหวัดศรีสะเกษ มีวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ 1) เพื่อศึกษาระดับความผาสุกทางวิญญาณ ของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษา จุมณีศรีสะเกษ ตำบลตุน อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ 2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพรหมวิหาร 4 และความผาสุกทางวิญญาณของนักศึกษา วิทยาลัยอาชีวศึกษาจุมณีศรีสะเกษ ตำบลตุน อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถามซึ่งประกอบไปด้วย ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม แบบสอบถามปัจจัยด้านพรหมวิหาร 4 และปัจจัยด้านความผาสุกทางวิญญาณ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วย การแจกแจงความถี่ (Frequency Distribution) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย(Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) การทดสอบความแตกต่างในระดับการรับรู้เกี่ยวกับปัจจัยด้านพรหมวิหาร 4 และปัจจัยด้านความผาสุกทางวิญญาณของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุมณีศรีสะเกษ ทดสอบค่าที (t-test)

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การทดสอบความแปรปรวน (F-test) แบบ One Way ANOVA และวัดความสัมพันธ์ของตัวแปรปัจจัยด้านพรหมวิหาร 4 และ ตัวแปรปัจจัยด้านความผาสุกทางวิญญาณด้วยการใช้สถิติสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's Correlation Coefficient)

ผลการวิจัยพบว่า ก.) ความแตกต่างของระดับความผาสุกทางจิตวิญญาณ จำแนกตามข้อมูลส่วนบุคคล พบว่า นักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาจตุรภุชสีร์สะเกษ ที่มีเพศ อายุ พื้น้อง ผลการศึกษา และรายได้ต่อเดือนครอบครัว แตกต่างกัน ไม่ได้มีระดับความผาสุกทางวิญญาณแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 ข.) ความสัมพันธ์ระหว่างพรหมวิหาร 4 กับระดับความผาสุกทางจิตวิญญาณ พบว่า นักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาจตุรภุชสีร์สะเกษมีระดับพรหมวิหาร 4 เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา สัมพันธ์กับระดับความผาสุกทางวิญญาณทั้ง 3 ด้านในระดับสูงมาก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์, พรหมวิหาร, ความผาสุก

Abstract

The purposes of this thesis were to study the level of spiritual well-being of pupils of Chulamani vocational college, Dun Sub-district, Kanthararom District, Srisaket Province 2. To study the relationship between Four Sublime States of Mind and the Spiritual well-being of pupils of Chulamani vocational college, Don Sub-district, Kanthararom District, Srisaket Province.

The instrument used to collect data was a questionnaire. General information of the respondents. The questionnaires of Four Sublime States of Mind and the Spiritual well-being. The statistics used in data analysis including Frequency Distribution, Percentage, Mean, Standard Deviation, Difference Test, Percentage, T-test, one-way ANOVA, and the related measuring of correlation coefficient of Four Sublime States of Mind and the Spiritual well-being and factorial correlation. Spiritual Well-being by Using Statistics Pearson's Correlation Coefficient. The samples used in this study were the vocational college, vocational certificate 250 pupils of the Chulamani vocational college Srisaket,

The results of the study indicated that loving-kindness employed the highest average of 4.48 with 0.483 standard deviation, the sympathetic joy employed the average of 4.26 with 0.454 standard deviation, the equanimity employed the average of 4.14 with 0.460 standard deviation and the compassion employed the lowest average of 4.11 with 0.523 standard deviation. The findings of Spiritual well-being showed that the life satisfaction employed the average of 4.24 with 0.442 standard deviation, followed by the faith and belief with the average of 4.24 with 0.472 standard deviation and the life and self-responsibility employed the average of 4.42 with 0.450 standard deviation.

The experiment of hypothesis found that the students from Chulamani Sisaket Vocational College had the differences between genders, age, sibling, grade point average and family income. There was not differences of Spiritual well-being with the statistical significance at 0.05.

A. Differences in the level of spiritual well-being Classified by personal information was found that the Chulamani Sisaket Vocational College students with different gender, age, sibling, education and monthly income do not have different levels of spiritual well-being at the 0.05 level.

B. The finding of this study indicated that the relationships between four sublime states of mind and Spiritual well-being had much higher positive relationship, with significances at 0.01.

Keywords: Relationships, Brahmavihara Dhamma, Spiritual Well-being

บทนำ

จิตวิญญาณ (spiritual) เป็นส่วนสำคัญที่สุดของชีวิต สะท้อนถึงความเป็นตัวตนที่ลึกที่สุดของมนุษย์ ทั้งในด้านความ เชื่อความศรัทธา คุณค่าที่ถูกฝังลึกในจิตใจ และมีปัญญารู้เท่าทันต่อทุกสรรพสิ่งตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น (ดุซงกี โยเหลา และคณะ. 2553) หากถูกปลูกฝังในแบบที่ไม่ดีและไม่ถูกต้อง ก็มักจะมีผลต่อตนเอง คนรอบข้างและสังคมอย่างมากบุคคลที่ได้รับการตอบสนองทางจิตวิญญาณที่เหมาะสมคือ บุคคลที่มีความผาสุกทางจิตวิญญาณ (พัชนี สมกำลัง.

2556) ซึ่งทำให้เกิดปัญหา มองเห็นธรรมชาติตามความเป็นจริง ลดความเห็นแก่ตัวลง มีพลังใจที่เข้มแข็ง เพื่อดำเนินชีวิตตามเป้าหมายที่วางไว้ (สิวลี ศิริโล. 2555) รวมทั้ง มีแหล่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจที่ช่วย ให้สามารถก้าวผ่านปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ในชีวิตได้ อีกทั้ง ยังสามารถมอบความรักและความเมตตาให้กับผู้อื่นได้อย่างไม่มีข้อแม้และนอกจากนี้ความผาสุกทางวิญญาณยังเป็นลักษณะส่วนบุคคลที่สำคัญ อันมีผลทำให้บุคคลมีสติ ปัญญาดี มีคุณธรรมจริยธรรมสูง อุทิศตนให้กับการทำงาน และ ยังสามารถจูงใจให้บุคคลภายใต้การดูแลเข้าถึงคุณค่าที่แท้จริงของงานได้ (พชณี สมกำลัง. 2556) ความผาสุกทางจิตวิญญาณจึงเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับการทำงานเพื่อผู้อื่น หากบุคลากร ในหน่วยงานที่ทำงานเพื่อผู้อื่นโดยตรง มีความผาสุกทางวิญญาณในระดับที่ต่ำ ก็จะทำให้ไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มภาคภูมิ และในสังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่มุ่งเน้นไปในด้านการทำงานอย่างเต็มรูปแบบ คนส่วนใหญ่จึงมุ่งเน้นความสำคัญไปที่งานมากกว่าบุคคลที่ร่วมงาน หากบุคคลที่มีจิตวิญญาณในการทำงานจะเป็นผู้ที่มีสติตื่นรู้ต่อตนเองอยู่เสมอสามารถก้าวผ่านความเป็นตัวตนเพื่อไปสู่สิ่งที่ดียิ่งขึ้น มองเห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีของบุคคลรอบข้าง ไม่เห็นแก่ตัว ช่วยเหลือบุคคลรอบข้าง ด้วยความเมตตา กรุณา (ธรรมนันทิกา แจ่มส่วงและคณะ. 2555) ซึ่งจะตรงตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาในหัวข้อธรรม คือพรหมวิหาร 4 ประการ ซึ่งหลักการพรหมวิหารธรรม 4 ประการนั้น เป็นหลักธรรมที่ประกอบด้วยความมีเมตตา คือความรัก ความมีไมตรี มีความปรารถนาดี ความอยากให้ผู้อื่นมีความสุขและประสบแต่สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541) มีความกรุณาคือความสงสารด้วยการคิดที่จะช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ทรมาน ทั้งร่างกายและจิตใจไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่นอีกทั้งยังไม่เบียดเบียนผู้อื่นและยังคอยยินดีอยู่เสมอเมื่อมีผู้ที่ได้ดีและประสบพบเจอกับความสุขไม่อิจฉาริษยา เมื่อเห็นดังนั้นก็วางใจเป็นกลางไม่เบียดเบียน และความผาสุกทางวิญญาณนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญต่อสังคมเป็นอย่างมาก เพราะเหตุว่าความผาสุกทางวิญญาณเป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถบ่งบอกได้ถึงความพึงพอใจในการใช้ชีวิต หรือเป้าหมายในการดำเนินชีวิตไปสู่จุดที่ต้องการ หรือแม้แต่การเห็นคุณค่าในตนเองหากระดับความผาสุกทางวิญญาณอยู่ในระดับต่ำย่อมไม่ส่งผลดีต่อตัวบุคคลหรือสังคม เพราะเมื่อไม่มีความพึงพอใจในชีวิต หรือเป้าหมายที่จะดำเนินไป ก็จะทำให้บุคคลนั้นรู้สึกว่าคุณค่าของตัวเองไม่มีคุณค่า และลดคุณค่าของตัวเองลงไป ซึ่งอาจจะส่งผลเสียต่อตนเองและผู้อื่น

นักศึกษาถือเป็นฐานหลักในการเตรียมตัวเพื่อไปเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร หรือหน่วยงานต่างๆ ทั้งในภาครัฐและเอกชน หากนักศึกษาที่ได้รับการฝึกอบรมและอยู่ใน

สภาพแวดล้อมที่ดี มีการฝึกฝนการทำจิตใจให้สงบอย่างต่อเนื่อง มีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอย่างจริงจังและถูกปลูกฝังคุณธรรมในเกิดขึ้นในจิตใจ จะสามารถพัฒนาระดับความเข้าใจในหัวข้อธรรมพรหมวิหารธรรม 4 ได้ ด้วยเหตุนี้จะทำให้สามารถเข้าไปช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ผู้อื่นในสังคมได้ เมื่อเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ก็สามารถที่จะทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่และสมบูรณ์ อีกทั้งความผาสุกทางวิญญาณเป็นสิ่งที่มิปัจจัยหลายด้านที่จะทำให้บุคคลนั้นมีระดับความผาสุกทางวิญญาณที่สูงหรือต่ำ ในกรณีนี้ ต้องอาศัยกลุ่มตัวอย่างที่มีสภาวะแวดล้อมที่ถูกอบรมปลูกฝังเรื่องคุณธรรมจริยธรรมอย่างต่อเนื่องจนเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดติดต่อกัน ซึ่งจะสามารถทำให้เห็นความแตกต่างจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ ดังนั้นผู้วิจัยอยากทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างพรหมวิหารธรรม 4 กับความผาสุกทางวิญญาณของนักเรียนนักศึกษาที่ผ่านการฝึกอบรมและปลูกฝังด้านคุณธรรมจริยธรรมอย่างต่อเนื่อง จะมีความสัมพันธ์กันตาม นัยสัมพันธ์ทางสถิติหรือไม่

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการศึกษาจากฐานข้อมูลต่างๆ พบว่า มีการศึกษาความผาสุกทางจิตวิญญาณในกลุ่มของโรงพยาบาลต่างๆ หรือในองค์กรทางการศึกษาในระดับผู้บริหาร อย่างแพร่หลาย อาทิเช่น อุทุมพร มาลัยทอง ได้ศึกษาถึงการรับรู้การสร้างเสริมสุขภาวะทางจิตวิญญาณของหัวหน้าหอผู้ป่วย (อุทุมพร มาลัยทอง. 2549) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพวิธีปรากฏการณ์วิทยา ซึ่งศึกษาในกลุ่มหัวหน้าผู้ป่วย และ วาสนา เกษมสุข ศึกษาความผาสุกของผู้ดูแลเด็กพัฒนาการล่าช้าที่มารับการรักษาที่ศูนย์ส่งเสริมพัฒนาการเด็กภาคเหนือ (วาสนา เกษมสุข. 2545) หรือแม้กระทั่งการศึกษาในกลุ่มผู้ป่วยในโรงพยาบาลเช่น สุพิศ สงนวล ได้ศึกษาประสบการณ์การเยียวยาด้านจิตวิญญาณของ ผู้ป่วยมะเร็งที่ได้รับรังสีรักษาที่มีความผาสุกทางจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยาแบบเฮอร์เมนิวติก (สุพิศ สงนวล. 2548) ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาความผาสุกทางจิตวิญญาณในนักเรียนนักศึกษา ผู้วิจัยจึงมีความใคร่รู้ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาข้อพรหมวิหารธรรม 4 ประการ กับความผาสุกทางวิญญาณของนักศึกษาวิทยาลัยวิสุทธิพุทธพระราชทานในจังหวัดศรีสะเกษ โดยศึกษาสภาวะแวดล้อมของแหล่งข้อมูลจากทางอินเทอร์เน็ตและหนังสือ ตำราต่างๆ เพื่อให้ได้แหล่งข้อมูลที่มีคุณภาพและตรงตามความต้องการของงานวิจัยเมื่อประเมินจากสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่างๆ จากข้อมูลพบว่าวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลฉนิศรีสะเกษ ตำบลขุน อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นวิทยาลัยวิสุทธิพุทธพระราชทานและเป็นต้นแบบในการจัดการเรียนการสอนแบบวิสุทธิพุทธ มีการอบรมคุณธรรมจริยธรรมอย่างต่อเนื่อง มีการปลูกฝังภายในจิตใจในเรื่องคุณธรรม มีสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสม และเป็น

วิทยาลัยที่นักศึกษาพักอยู่ประจำในระหว่างการศึกษาแต่ละภาคการเรียน จึงเป็นสถาบันที่เหมาะสมกับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและพัฒนาศักยภาพในการศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาระดับความพึงพอใจทางวิญญาณ ของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษา จุฬณีนีศรีสะเกษ ตำบลดุน อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ
- 2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพรหมวิหาร 4 กับความพึงพอใจทางวิญญาณของนักศึกษา วิทยาลัยอาชีวศึกษา จุฬณีนีศรีสะเกษ ตำบลดุน อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ คือ นักศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ วิทยาลัยอาชีวศึกษาจุฬณีนีศรีสะเกษ ตำบลดุน อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 500 คนแล้วนำมาหาขนาดประชากรกลุ่มตัวอย่างค่าความเชื่อมั่น 95% ตามตารางของ Yamane โดยวิธีการสุ่มแบบบังเอิญ (Random) เป็นการสุ่มจากประชากรเป้าหมายที่เป็นใครก็ได้ที่สามารถให้ข้อมูลได้ครบถ้วน จำนวน 222 คน คำนวณหาประชากรกลุ่มตัวอย่างตามตารางของ (Yamane Yamane Taro. 1958)

2. ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

2.1 ตัวแปรต้น ได้แก่ ข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ จำนวนพี่น้อง ระดับผลการศึกษา รายได้ต่อเดือนของครอบครัว และพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

2.2 ตัวแปรตาม ได้แก่ ระดับความพึงพอใจทางวิญญาณ ได้แก่ ความศรัทธาและความเชื่อ ชีวิตและความรับผิดชอบของตนเอง และความพึงพอใจในชีวิต

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) แบบสอบถามปลายปิดและแบบสอบถามปลายเปิดที่สร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดในการวิจัย ซึ่งมีขั้นตอนในการสร้างและเนื้อหาแบบสอบถามและคุณภาพเป็นไปตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณอย่างเคร่งครัด

การสร้างเครื่องมือและการตรวจคุณภาพเครื่องมือ 1.) ศึกษาค้นคว้า ข้อมูล ทฤษฎี เอกสาร ตำรา แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ พรหมวิหาร 4 และความผาสุกทางวิญญาณ และข้อมูลที่เคยมีนักวิชาการได้แต่ง ประพันธ์และศึกษา ความผาสุกทางวิญญาณ 2.) สร้างแบบสอบถามฉบับร่าง ในการสร้างแบบสอบถาม ได้นำข้อมูลที่เคยมีนักวิชาการศึกษาเกี่ยวกับ หัวข้อที่ศึกษามาเป็นข้อมูลในการสร้างแบบสอบถามฉบับร่าง 3.) นำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จแล้ว เสนอต่ออาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อตรวจสอบ แนะนำ และปรับปรุง แก้ไข 4.) นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้วให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา และความถูกต้องของภาษา 5.) นำแบบสอบถามที่ผู้เชี่ยวชาญได้ให้ข้อเสนอแนะเสนอปรึกษาต่ออาจารย์ผู้ควบคุม วิทยานิพนธ์ เพื่อพิจารณาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม ก่อนนำไปทดลองใช้ต่อไป 7.) เมื่อปรับปรุง แก้ไขแล้วจากนั้น นำแบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบและปรับปรุงโดยละเอียดดีแล้วไปทดลองใช้ เพื่อหาค่าอำนาจจำแนกรายข้อ และหาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือด้วยวิธีของครอนบาค ที่เรียกว่า “สัมประสิทธิ์อัลฟา” (α -Coefficient) 7.) นำแบบสอบถามที่ผ่านการปรับปรุงแก้ไขโดยละเอียดและนำไปทดลองใช้แล้วนำมาทำเป็นฉบับสมบูรณ์เพื่อเก็บข้อมูลต่อไป

4. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 สถิติพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

4.2 สถิติที่ใช้ในการทดสอบสมมติฐาน ได้แก่ Independent Samples t-test, F-test (One-way ANOVA) เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างกลุ่ม โดยกำหนดมีนัยสำคัญทางสถิติไว้ที่ระดับ 0.05

4.3 สถิติวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ได้แก่ สถิตีสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's Correlation Coefficient)

สรุปผลการวิจัยและการอภิปรายผลการวิจัย

ก. ข้อมูลทั่วไป

นักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลฉวีศรีสะเกษ ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง รองลงมา เป็นเพศชาย ส่วนใหญ่อยู่ในระหว่างอายุ 10 - 15 ปี รองลงมาคือ 16 - 20 และ 21 - 25 ปี และมีพี่น้องตั้งแต่ 3 คน ขึ้นไป 2 คน 1 คน และเป็นลูกคนเดียว ตามลำดับ ด้านระดับผลการศึกษา ส่วนใหญ่อยู่ในระดับ 2.01 - 2.50 รองลงมาคือ 3.01 - 3.50, 3.51 - 4.00, 2.51 - 3.00, 1.51 -

2.00 และ 1.00 - 1.50 ตามลำดับ และในด้านรายได้ต่อเดือนครอบครัว ส่วนใหญ่อยู่ที่ 10,000 - 15,000 บาท รองลงมาคือ 15,001 - 20,000 บาท 20,001- 25,000 บาท 25,001- 30,000 บาท และ 30,000 บาทขึ้นไป ตามลำดับ

ข. ความแตกต่างของระดับความผาสุกทางจิตวิญญาณ จำแนกตามข้อมูลส่วนบุคคล พบว่า นักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลฉัตรศรีสะเกษที่มีเพศ อายุ พื่น้อง ผลการศึกษา และรายได้ต่อเดือนครอบครัว แตกต่างกัน ไม่ได้มีระดับความผาสุกทางจิตวิญญาณ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05

ค. ความสัมพันธ์ระหว่างพรหมวิหาร 4 กับระดับความผาสุกทางจิตวิญญาณ พบว่า นักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลฉัตรศรีสะเกษมีระดับพรหมวิหาร 4 เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา สัมพันธ์กับระดับความผาสุกทางจิตวิญญาณทั้ง 3 ด้านในระดับสูงมาก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

จากผลการวิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

นักศึกษาอาชีวศึกษาในวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลฉัตรศรีสะเกษ ในเขตอำเภออุทุมพร จัหวัดศรีสะเกษส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 10-15 ปี นักศึกษาในช่วงอายุนี้อ่านแล้วเข้าใจในเนื้อหาของคำถามได้ดีกว่าและมีจำนวนที่มากกว่านักศึกษาในช่วงวัยอื่นๆ เพราะมีการพักอยู่ ณ วิทยาลัยแห่งนั้นเป็นส่วนมาก ในส่วนจำนวนพื่น้องนั้นส่วนใหญ่จะมีจำนวนพื่น้องมากกว่า 2 คน คือ 3 คนขึ้นไป ในส่วนผลการศึกษาที่นักศึกษส่วนใหญ่มิมีผลการศึกษา อยู่ในระดับ 1.00 – 2.00 ในระดับมาก ถัดมาจะเป็นกลุ่มที่มีผลการเรียนในระดับ 3.00 จนถึง 4.00 มีรายได้ต่อเดือนของครอบครัวเดือนละ มากกว่า 10,000 บาท เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าครอบครัว นักศึกษาส่วนใหญ่ไม่มีรายได้เสริมที่ทำงานให้จำนวนมาก ส่วนใหญ่จะมีรายได้จากการทำสวน ไร่นา ซึ่งมีรายได้ไม่คงที่

จากการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยพรหมวิหาร 4 และความผาสุกทางจิตวิญญาณ พบว่า นักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลฉัตรศรีสะเกษ จัหวัดศรีสะเกษมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยพรหมวิหาร 4 อยู่ในระดับมาก อาจเป็นเพราะว่า นักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลฉัตรศรีสะเกษ มีสังคมการเป็นอยู่แบบวิถีพุทธ ซึ่งสามารถทำให้มีความเข้าใจในหลักธรรมค้อย่างสูง และปรารถนาให้คนอื่นมีความสุขอยู่เสมอมิมีความรักให้เพื่อน พื่น้อง ทุกคนอย่างเท่าเทียมกันคอยช่วยทำกิจการของผู้อื่นให้สำเร็จอยู่เสมอ และมีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีถึงแม้จะเป็นศัตรูก็ตามซึ่งสอดคล้องกับพระมหาสมชาย สิริจนโท ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระพุทธคุณ (สมาน สุเมโธ)” พบว่า

ความหมายของพรหมวิหาร 4 ว่าเป็น การเจริญจิตภาวนาโดยธรรมที่พึงแผ่ออกไปในสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยมีสติอย่างสม่ำเสมอไม่มีประมาณไม่จำกัดขอบเขตโดยมากเรียกว่าพรหมวิหาร 4 แปลว่าธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐหรือคุณธรรมประจำใจของท่านผู้มีจิตใจกว้างขวางยิ่งใหญ่แยกออกได้ 4 ประการคือ

เมตตา คือ ความรักปรารถนาดีมีไมตรีจิตอยากให้สรรพสัตว์มีความสุขถ้วนหน้า

กรุณา คือ อยากช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากภาวะแห่งทุกข์

มุทิตา คือ ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสติแช่มชื่นเบิกบาน

อุเบกขา คือ มีใจเป็นกลางวางเฉยในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์แล้วปราศจากอคติคือมีความรัก มีเกลียด(พระมหาสมชาย สิริจนโท. 2547)

ด้านปัจจัยความผาสุกทางวิญญาณในระดับมาก อาจเป็นเพราะว่า วัฒนธรรมการเป็นอยู่ในวิทยาลัย เป็นวัฒนธรรมที่สอนให้นักศึกษา คิดเป็น ทำเป็น คือ สร้างให้นักศึกษาสามารถนำวิชาชีพระยะสั้นมาใช้ประโยชน์ในวิทยาลัย ในแต่ละวัน เช่น การซ่อมบำรุงวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ในวิทยาลัยที่ชำรุด แทนการจัดซื้อใหม่ หรือแม้แต่สร้างอาชีพในวิทยาลัย เช่นร้านค้า หรือการทำงานต่างๆ และมีการทำกิจกรรมประจำวันที่ชัดเจน เช่น การสวดมนต์ทำวัตร การทำกายบริหาร เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ ปิยะมาศ ยินดีสุข ได้ศึกษาเรื่อง การเพื่อพัฒนาสุขภาวะทางจิตวิญญาณของ นักเรียนโรงเรียนวิสุทธิพร โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาบางส่วนพบว่าการจัดการ การศึกษาของโรงเรียนสัมมาสิกขาสันตโศก เน้นการพัฒนาด้านคุณธรรมศีลธรรมผ่านการเรียนรู้ร่วมกันของโรงเรียน วัดและชุมชน จากการประกอบกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน และกิจกรรม ประเพณีวัฒนธรรมประจำปีของชาวโศก นักเรียนที่ผ่านการศึกษารูปแบบของชาวโศกจะได้รับการฝึกหัดและพัฒนาด้านศีลธรรม คุณธรรมและงานวิชาชีพเพื่อให้สามารถช่วยเหลือและเลี้ยงตัวเองได้ สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ทั้งผู้ปกครองและนักเรียนรวมทั้งบุคลากรทางการศึกษามีความพึงพอใจในการจัดการศึกษาของชาวโศก นอกจากนี้การนำวิสุทธิพรเข้าสู่โรงเรียนมัธยมวัดบึงทองหลาง เป็นจุดเริ่มต้นของการนำพุทธศาสนาเข้าสู่โรงเรียนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของไทยโดยเริ่มจากการให้บุคลากรในโรงเรียนเกิดความเข้าใจและเห็นคุณค่าของวิสุทธิพร วิถีธรรมที่มีความสำคัญเพราะมีส่วนช่วยในการพัฒนา ป้องกัน ตลอดจนแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของนักเรียนในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ด้วยการบูรณาการพุทธธรรมเข้าสู่การเรียนรู้ทุกด้านของโรงเรียน แต่สิ่งที่ยังเป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาก็คือ การต้องอาศัยบุคลากรที่มีความเข้าใจในพุทธศาสนาและการศึกษาเป็นอย่างดี ซึ่ง

ในทางปฏิบัติโรงเรียนวิถีพุทธยังขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถที่จะมาดูแลและให้ความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด (ปิยะมาศ ยืนดีสุข. 2548) และวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลฉวีศรีสะเกษ ได้ให้ความสำคัญกับการ สร้างความสัมพันธ์และความสามัคคีภายในวิทยาลัยด้วยการจัดกิจกรรม และสร้างวัฒนธรรมต่างๆขึ้น ซึ่งทำให้นักศึกษามีความสามัคคีภายในสอดคล้องกับแนวคิดของ โคม (Compton.; citing Coan.) กล่าวว่าความผาสุกประกอบด้วยองค์ประกอบ 5 องค์ประกอบได้แก่ ความมีประสิทธิภาพ ความเชื่อมสัมพันธ์ ความสามัคคีภายใน ความสร้างสรรค์ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Compton. 2001) ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้พบข้อค้นพบอย่างหนึ่งคือ ไม่มีความแตกต่างระหว่างข้อมูลพื้นฐานในการบ่งชี้ถึงความแตกต่าง ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ วิลสัน (Brown; and Lent. 2000) ว่า สาเหตุรากฐานของความทุกข์และความผาสุก ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเงิน อายุ เพศ สถิติปัญญา และความสัมพันธ์ของพ่อแม่ แต่ให้ความสำคัญกับคุณภาพของชีวิต ความใกล้ชิดทางสังคม การมีส่วนร่วมในงานและการมีส่วนร่วมในภารกิจของชีวิต ซึ่งสิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมากและส่งผลกระทบต่อปัจจัยด้านความเป็นอยู่และความสะดวกในการใช้ชีวิต ในวิทยาลัยเพราะถ้าหากการใช้ชีวิตในวิทยาลัยไม่มีความสุข ก็ไม่สามารถที่จะประกอบภาระงานหรือทำอะไรให้สำเร็จได้โดยง่าย สอดคล้องกับข้อค้นพบของนุสรา นามเดช และคณะศึกษาความสุขของนักศึกษาพยาบาล วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สระบุรี ผลการศึกษาพบว่า นักศึกษาพยาบาลให้ความหมายของความสุขในมิติของการมีความรู้สึทางบวกปราศจาก ความรู้สึกทางลบ การมีสุขภาพกายที่สมบูรณ์ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลใกล้ชิดการได้บรรลุถึงเป้าหมายทางการเรียนการแสวงหาความสุขของนักศึกษาพยาบาลเป็นไปอย่างเรียบง่ายในการ ดำรงชีวิตประจำวัน และรับรู้ว่าการแสวงหาความสุขของตนมีผลกระทบทั้งทางด้านบวกและลบต่อ ตนเองและผู้อื่น ปัจจัยที่มีผลต่อความสุขของนักศึกษาพยาบาลเมื่ออยู่ที่วิทยาลัยแห่งนี้ ประกอบด้วยปัจจัยหลายประการเรียงลำดับจาก ที่มีความสำคัญมากที่สุดคือ 1) ความสัมพันธ์กับเพื่อนและอาจารย์ 2) การบรรลุเป้าหมายในการเรียน 3) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ 4) การได้ทำ กิจกรรมเพื่อการผ่อนคลาย 5) เศรษฐกิจ และ 6) ความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวปัจจัยที่ก่อให้เกิด

ความทุกข์ที่นักศึกษาให้ความสำคัญมากที่สุด 3 อันดับแรกคือ 1) การเรียน 2) ความมีอิสรภาพในการคิดและกระทำ และ 3) ความสัมพันธ์กับเพื่อนรุ่นพี่และอาจารย์นักศึกษาพยาบาลเสนอแนวทางในการสร้างความสุขในวิทยาลัยว่าเกี่ยวข้องกับตัวนักศึกษาเองอาจารย์ ผู้บริหารวิทยาลัยฯ และบุคลากรทุกคนโดยสานความสัมพันธ์ที่ดีใกล้ชิดและจัดสิ่งแวดล้อมในวิทยาลัยที่ก่อให้เกิดความสุข (นุสรา นามเดช และคณะ. 2547)

นอกจากนี้ ยังพบว่า นักศึกษาอาชีวศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุมณีศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ มีเพศ อายุ จำนวนพี่น้อง ผลการศึกษา รายได้ต่อเดือนของครอบครัว ต่างกัน มีระดับความผาสุกทางวิญญาณ ไม่แตกต่างกันที่ระดับความมีนัยสัมพันธ์ทางสถิติที่ .05 อาจเป็นเพราะว่า เพศ อายุ จำนวนพี่น้อง ผลการศึกษา รายได้ต่อเดือนของครอบครัว ไม่มีผลต่อความผาสุกทางวิญญาณ อาจเป็นเพราะ ปัจจัยเหล่านั้นเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เป็นเพียงตัวแปรเล็กๆ ซึ่งไม่สามารถแสดงให้เห็นได้โดยง่าย ต้องอาศัยองค์ประกอบอย่างอื่นหลายๆ ส่วน เช่น สภาพแวดล้อมของวิทยาลัย หรือแม้แต่วัฒนธรรมการเป็นอยู่ของนักศึกษาในหลายมิติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ ฟิชเชอร์และ บรัมเลซ (Fisher & Brumley) ซึ่งได้กล่าวว่าความผาสุกทางวิญญาณของบุคคล จะแสดงออกภายใต้ความสัมพันธ์ของบุคคลกับองค์ประกอบอย่างน้อย 1 องค์ประกอบ ดังนี้

1. องค์ประกอบภายในบุคคล คือ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ภายในตัวบุคคลการตระหนักรู้ในตนเอง การมีเอกลักษณ์เฉพาะบุคคล การแสวงหาความหมายเป้าหมายของชีวิต ความสุขสงบภายในจิตใจ และความชื่นชมยินดีกับชีวิต
2. องค์ประกอบระหว่างบุคคลและวัฒนธรรม คือ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลกับบุคคลรอบข้าง มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ศาสนา แสดงออกให้เห็นถึงการให้ ความรัก การให้อภัย การยอมรับและให้เกียรติ ความไว้วางใจ และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม
3. องค์ประกอบสิ่งแวดล้อม คือความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เป็นความยำเกรงต่อธรรมชาติ ความกลมกลืนและเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ การสัมผัสได้ถึงความพิเศษของธรรมชาติ
4. องค์ประกอบสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ คือ ความสัมพันธ์ของบุคคลกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือพระเจ้า เทพเจ้า รวมทั้งความเชื่อ ความศรัทธา หรือการเคารพบูชา ในพลังลึกลับของจักรวาล (Fisher, J., & Brumley, D. 2008) ซึ่งวิทยาลัยแห่งนี้มีการจัดการเรียนการสอนและวัฒนธรรมการเป็นอยู่ในรูปแบบวิถีพุทธ ดังนั้น นักศึกษาจึงมีความสัมพันธ์กับหลักแนวคิดทางศาสนาซึ่งส่งผลต่อจิตวิญญาณสอดคล้องกับแนวคิดของ บลาเซอร์ และพาลเมอร์ (Blazer; and Palmore. 1976) ว่า ศาสนา (Religiosity) มีความสัมพันธ์กับจิตวิญญาณ (Spirituality) และยังสอดคล้องกับแนวคิดของฮังเกลแมนน์ และคนอื่นๆ (Hunglemann;etal. 1992) ซึ่งได้แบ่งองค์ประกอบของ ความผาสุกทางวิญญาณไว้ 3 มิติ คือ 1) มิติของความศรัทธาและความเชื่อ เป็นความเชื่อด้านจิตวิญญาณ เป้าหมายในชีวิต สัมพันธภาพระหว่างความเชื่อด้านจิตวิญญาณ และแนวทางการดำเนินชีวิต 2) มิติของชีวิตและความรับผิดชอบของตนเอง เป็นความเชื่อในอำนาจ สูงสุด การให้อภัยผู้อื่น ยอมรับการเปลี่ยนแปลงหรือตัดสินใจในชีวิต 3)

มิติของความพึงพอใจในชีวิต เป็นการตั้งเป้าหมาย ยอมรับในสถานการณ์ของชีวิต รักใคร่กัน และรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ซึ่งตัวแปรพรหมวิหาร 4 และตัวแปรความผาสุกทางวิญญาณทั้ง 2 ตัวแปรนี้มีความสัมพันธ์กันสอดคล้องกับแนวคิด ของกัลยา พลอยใหม่ ซึ่งได้แบ่งองค์ประกอบของความผาสุกทางวิญญาณตามแนวคิดตะวันออกของประเวศ วะสี และ แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด ออกเป็น 3 ด้าน คือ 1) ความสุขความสงบที่เกิดจากความดี ความไม่เห็นแก่ตัว และมีพรหมวิหาร 4 2) ความรู้สึกเบิกบานกับการทำหน้าที่และการใช้ชีวิต 3) การมีสติ สมาธิ และปัญญา (กัลยา พลอยใหม่. 2545) และในแง่ของสภาวะแวดล้อมซึ่งวิทยาลัยได้มีกิจกรรมในการให้นักศึกษาได้มีส่วนร่วมในการสร้างสิ่งต่างๆ ในมหาวิทยาลัย และช่วยเหลือในการทำอาหารและซ่อมแซมสิ่งต่างๆ ใช้หลักการ พอใช้ พอเพียง พอใจ ในสิ่งที่มี ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของอุทุมพร มาลัยทอง ได้ศึกษาถึงการรับรู้การสร้างเสริมสุขภาวะทางจิตวิญญาณของหัวหน้าหอผู้ป่วย ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพวิธีปรากฏการณ์วิทยา โดยมีกลุ่ม ตัวอย่างประกอบด้วยหัวหน้าหอผู้ป่วยจำนวน 10 ราย ที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลศูนย์แห่งหนึ่ง เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์ของโคไลซี (colazzi) ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2547 ถึงเดือนตุลาคม 2548 ผลการวิจัยพบว่า 1) หัวหน้าหอผู้ป่วยรับรู้ความหมายของสุขภาวะทางจิตวิญญาณมี 4 ลักษณะคือ ความรู้สึกเป็นสุขสงบปิติอิ่มเอมใจ มีความพอใจพอเพียงและพอดีในชีวิตปัจจุบัน การได้เผื่อแผ่ เมตตาเอื้ออาทรต่อผู้อื่น และการมีจิตเข้มแข็งจากสิ่งยึดเหนี่ยว 2) การสร้างเสริมสุขภาวะทางจิตวิญญาณในตนเองตามการรับรู้ของหัวหน้าหอผู้ป่วยมี 4 วิธี ได้แก่ การหล่ohlomจากครอบครัว การแสวงหาและเรียนรู้ด้วยตนเอง การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรม และการเลือกสิ่งที่พอใจสร้าง สุขในตน 3) การสร้างเสริมสุขภาวะทางจิตวิญญาณในบุคลากรตามการรับรู้ของหัวหน้าผู้ป่วยมี 6 วิธี ได้แก่ การเป็นแบบอย่างที่ดีในการดูแลผู้ป่วยด้วยใจ การสอนโดยใช้หลักพุทธธรรม การสร้าง คุณค่าและความภาคภูมิใจ ส่งเสริมการปฏิบัติงานด้วยหลักคุณธรรม นำพุทธศาสนาวัฒนธรรมสู่กิจกรรมในหน่วยงานและการเป็นกัลยามิตร (อุทุมพร มาลัยทอง. 2549)

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1) ควรส่งเสริมกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับปัจจัยด้านพรหมวิหาร 4 เพื่อเสริมสร้างความผาสุกทางวิญญาณให้ดียิ่งขึ้นไป

2) ควรส่งเสริมให้นักศึกษาได้พัฒนาคุณภาพด้านจิตใจ เพราะจะเกิดผลสัมฤทธิ์ที่ดีกว่าให้นักศึกษาจัดกิจกรรมหรือสร้างสิ่งต่างๆ ด้วยตัวเอง

2. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1) งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาในด้านความสัมพันธ์ของพรหมวิหาร 4 และความผาสุกทางวิญญาณ โดยมีตัวแปรต่างๆเข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกัน หากจะมีการต่อยอดจากงานวิจัยนี้ควรทำความเข้าใจประเด็นอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย เช่น สภาวะแวดล้อมและบริบทของกลุ่มตัวอย่าง ในงานวิจัยนี้ ลงพื้นที่ในสถาบันที่มีการจัดรูปแบบการเรียนการสอนและการดำเนินชีวิตประจำวันตามแบบฉบับวิถีพุทธ ซึ่งหากกลุ่มตัวอย่างมีบริบทที่แตกต่างกัน อาจจะมีข้อค้นพบใหม่ที่แตกต่างกัน

2) ความผาสุกทางวิญญาณของวัยรุ่นนั้น ถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งเพราะในวัยรุ่นหากมีการเปลี่ยนช่วงวัยเข้าสู่วัยผู้ใหญ่เต็มตัวหากไม่มีการพัฒนาคุณภาพด้านจิตใจ จะทำให้วัยรุ่นนั้นไม่สามารถเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์และดีงามได้ และเมื่อจะพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นไปกว่านี้ ควรศึกษางานวิจัยทางด้านการแพทย์และด้านจิตปัญญาเพื่อค้นหาปัจจัยที่ดีที่สุดและทันสมัยเพื่อพัฒนาความผาสุกทางวิญญาณให้สมบูรณ์ที่สุด

รายการอ้างอิง

ดุขฎิ โยเหลา และคณะ. (2553). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการ การสร้างเครื่องมือ

ประเมินและตัวชี้วัดระดับการพัฒนา จิตวิญญาณสำหรับบุคลากรด้านสาธารณสุข.

สืบค้น 21 มีนาคม 2560 จาก <http://www.thaisisf.org>

พัชนี สมกำลัง. (2556). จิตวิญญาณของผู้นำทางการพยาบาลพลเรือน ในดิงเกล.

กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

ประเวศ วะสี. (2550). วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 ศูนย์หนึ่งก้าว. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: สอนเงินมีมา.

สิวลี ศิริโล. (2555). จริยศาสตร์สำหรับพยาบาล. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2541). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- อุทุมพร มาลัยทอง. (2549). *การรับรู้การสร้างเสริมสุขภาวะทางจิตวิญญาณของหัวหน้าหอผู้ป่วย*. (วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพยาบาล), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร).
- วาสนา เกษมสุข. (2545). *ความผาสุกของผู้ดูแลเด็กพัฒนาการล่าช้าที่มีรับการรักษาที่ศูนย์ส่งเสริมพัฒนาการเด็กภาคเหนือ*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสาธารณสุขศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- สุพิศ สงนวล. (2545). *ประสบการณ์การเยียวยาทางจิตวิญญาณของผู้ป่วยมะเร็งที่ได้รับการรังสีรักษาที่มีความผาสุกทางจิตวิญญาณ*. (ปริญญาานิพนธ์ พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลผู้ใหญ่, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์).
- พระมหาสมชาย สิริจินโท. (2547). *พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพตามคุณภาพแนวทางของพระเทพวรคุณ (สมาน สุมะโธ)*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).
- ปิยะมาศ ยินดีสุข. (2548). *การศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะทางจิตวิญญาณของนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ*. (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- นุสราน นามเดช และคณะ. (2545). *ความสุขของนักศึกษาพยาบาล วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีสระบุรี* (รายงานการวิจัย). วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีสระบุรี.
- Compton. (2001). *The Optimal Personality*. Artst, Sage, or Saint.
- Brown; and Lent. (2000). *Psychological Bulletin*.
- Fisher, J., & Brumley, D. (2008). Nurses' and carers' spiritual well-being in the workplace. *Australian Journal of Advanced Nursing*. 25(4), pp.49-57.
- Blazer; and Palmore. (1976). *Ethics & issues : In contemporary nursing*.
- Hungelmann, J.; et al. (1996). Focus on spiritual well-being harmonious interconnectedness of mind-body-spirit. *Use of the JAREL spiritual well-beingscale. Geratric Nursing*. 17(6), p. 262-266.